

SOMONIYLAR DAVLATIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY HAYOT

Habillayeva Manzura Mo'min qizi

Termiz davlat Pedagogika instituti

Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti

Pedagogika ta'lim yo'nalishi Talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Somoniylar davlatida ijtimoiy-iqtisodiy hayotning asosiy jihatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Unda Somoniylar davrida qishloq xo'jaligi, hunarmandchilik, savdo-sotiq, shaharsozlik va yer egaligi munosabatlarining rivojlanish xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, Buyuk Ipak yo'lining davlat iqtisodiyotidagi o'rni, aholining ijtimoiy tarkibi hamda ilm-fan va madaniyatning iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri ochib berilgan. Maqolada Somoniylar davlati Markaziy Osiyo tarixidagi yirik iqtisodiy va madaniy markazlardan biri sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Somoniylar davlati, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, Movarounnahr, qishloq xo'jaligi, hunarmandchilik, Buyuk Ipak yo'li, savdo-sotiq, yer egaligi, shaharsozlik, Buxoro, Samarqand, iqtisodiy taraqqiyot, madaniyat, dehqonchilik, soliq tizimi.

Somoniylar davlati Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin egallagan yirik davlatlardan biri hisoblanadi. IX–X asrlarda hukm surgan ushbu davlat nafaqat siyosiy jihatdan, balki iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti bilan ham ajralib turgan. Somoniylar hukmronligi davrida Movarounnahr va Xuroson hududlari Sharqning eng rivojlangan mintaqalaridan biriga aylangan. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi, hunarmandchilik, savdo-sotiq va shaharsozlikning rivojlanishi mamlakat iqtisodiy qudratini mustahkamlagan. Shu bilan birga, aholining ijtimoiy hayoti ham muayyan tartib va tizim asosida shakllangan.

Somoniylar sulolasining asoschisi Somonxudot hisoblanadi. Uning avlodlari Abbosiy xalifaligi xizmatida faoliyat yuritib, asta-sekin Movarounnahr hududida o'z mavqeini mustahkamlab bordi. Ismoil Somoniy davrida esa davlat kuchli markazlashgan boshqaruv tizimiga ega bo'ldi. Ismoil Somoniy mamlakatda siyosiy barqarorlikni ta'minlash bilan birga iqtisodiy rivojlanishga ham katta e'tibor qaratdi. Natijada davlat hududida savdo aloqalari kengaydi, dehqonchilik va hunarmandchilik taraqqiy etdi.

Somoniylar davlatining iqtisodiy hayotida qishloq xo'jaligi asosiy o'rin tutgan. Aholining katta qismi dehqonchilik bilan shug'ullangan. Movarounnahrning unumdor yerlari hamda qadimdan shakllangan sug'orish tizimi qishloq xo'jaligining rivojlanishiga qulay imkoniyat yaratgan. Sug'orma dehqonchilik ayniqsa Zarafshon va

Qashqadaryo vohalarida yuqori darajada taraqqiy etgan. Dehqonlar bug'doy, arpa, tariq, sholi kabi don mahsulotlarini yetishtirish bilan shug'ullanganlar. Shu bilan birga, paxtachilik ham rivojlangan bo'lib, paxta mahsulotlari ichki va tashqi bozorlarda muhim ahamiyat kasb etgan.

Bog'dorchilik va uzumchilik ham Somoniylar davrida taraqqiy etgan tarmoqlardan biri hisoblangan. Samarqand va Buxoro atrofidagi bog'lar turli xil mevalari bilan mashhur bo'lgan. Meva mahsulotlari nafaqat ichki ehtiyojni qondirish, balki eksport qilish uchun ham foydalanilgan. Ayniqsa, uzum va undan tayyorlangan mahsulotlar savdo aloqalarida muhim o'rin egallagan. Chorvachilik ham iqtisodiyotning asosiy sohalaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi aholi qo'y, echki, qoramol va ot boqish bilan shug'ullangan. Chorvachilik mahsulotlari, xususan, jun, teri va go'sht hunarmandchilik va savdo uchun muhim xomashyo manbai bo'lgan. Otlar esa harbiy sohada va savdo karvonlarini tashishda keng foydalanilgan.

Somoniylar davrida yer egaligi tizimi murakkab shaklda rivojlangan edi. Yerlar davlat yerlari, xususiy yerlar va vaqf yerlarga bo'lingan. Davlat yerlari hukmdor nazorati ostida bo'lib, undan tushgan daromad davlat xazinasiga kelib tushgan. Xususiy yerlar yirik yer egalari va dehqonlarga tegishli bo'lgan. Vaqf yerlari esa diniy muassasalar ehtiyoji uchun ajratilgan. Masjid, madrasa va xonaqohlarning xarajatlari aynan shu yerlar hisobidan qoplangan [2]. Yirik yer egalari jamiyatda katta mavqega ega bo'lgan. Ular "dehqon" deb atalib, nafaqat iqtisodiy, balki ma'muriy boshqaruvda ham muhim rol o'ynagan. Oddiy dehqonlar esa yer egalari foydasiga ishlagan va turli soliqlar to'lagan. Soliqlar davlat iqtisodiyotining muhim manbasi hisoblangan. Xiroj, ushr va zakot kabi soliqlar mavjud bo'lib, ular davlat xazinasini to'ldirishga xizmat qilgan.

Somoniylar davrida hunarmandchilik yuksak taraqqiyotga erishgan. Shaharlarning rivojlanishi hunarmandchilik markazlarining kengayishiga sabab bo'lgan. Buxoro, Samarqand, Marv va Termiz kabi shaharlar yirik hunarmandchilik markazlari sifatida tanilgan. Kulolchilik ayniqsa rivojlangan bo'lib, somoniylar davri sopol buyumlari nafisligi va bezaklari bilan mashhur bo'lgan. Turli xil kosalar, laganlar va idishlar tayyorlangan hamda ular uzoq mamlakatlarga eksport qilingan. To'qimachilik ham taraqqiy etgan sohalardan biri edi. Paxta va ipakdan turli matolar ishlab chiqarilgan. Buxoro va Samarqand ipak matolari Sharqda juda mashhur bo'lgan. Gilamdo'zlik, kashtachilik va zargarlik san'ati ham rivojlangan. Zargarlar oltin, kumush va qimmatbaho toshlardan nafis taqinchoqlar tayyorlaganlar.

Temirchilik va qurolsozlik ham rivojlangan edi. Hunarmandlar tomonidan ishlab chiqarilgan qilich, nayza, qalqon va sovutlar yuqori sifati bilan ajralib turgan. Qurilish ishlari rivojlanganligi sababli g'ishtsozlik va yog'och o'ymakorligi ham taraqqiy etgan. Shaharlar va saroylar qurilishida mahalliy ustalarning hissasi katta bo'lgan.

Savdo-sotiq Somoniylar iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri hisoblangan. Davlat hududidan Buyuk Ipak yo'lining asosiy tarmoqlari o'tganligi sababli xalqaro savdo aloqalari keng rivojlangan. Savdogarlar Xitoy, Hindiston, Eron, Arab xalifaligi va Rus yerlariga qatnab turganlar. Somoniylar davrida ipak matolar, qurol-yarog'lar, kulolchilik buyumlari va qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksport qilingan. Import qilingan mahsulotlar qatoriga esa choy, ziravorlar, ipak va boshqa qimmatbaho buyumlar kirgan. Savdo karvonlari xavfsizligini ta'minlash maqsadida karvonsaroylar va rabotlar qurilgan. Bu inshootlar savdogarlar uchun dam olish joyi va ombor vazifasini bajargan. Pul muomalasi ham yaxshi rivojlangan edi. Somoniylar kumush tangalari Sharq mamlakatlarida keng tarqalgan. Ayniqsa, Ismoil Somoniy nomidan zarb etilgan tangalar xalqaro savdoda katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Somoniylar davrida shaharlar iqtisodiy va madaniy markaz sifatida rivojlangan. Buxoro davlatning poytaxti bo'lib, ilm-fan, hunarmandchilik va savdo markaziga aylangan. Shaharda ko'plab bozorlari, madrasalar va kutubxonalar mavjud bo'lgan. Samarqand ham muhim iqtisodiy markazlardan biri hisoblangan. Marv, Nishopur va Termiz kabi shaharlar ham rivojlangan savdo markazlari sifatida tanilgan. Davlat boshqaruvida markazlashgan tizim muhim o'rin tutgan. Amir davlat boshlig'i hisoblangan. Vazirlar va turli devonlar davlat ishlarini boshqarishda yordam bergan. Soliq tizimi davlat iqtisodiyotining asosiy tayanchi bo'lgan. Yer solig'i, boj va boshqa soliqlar davlat xazinasiga tushgan. Bu mablag'lar qo'shin saqlash, qurilish ishlari va davlat boshqaruvi xarajatlarini qoplashga sarflangan [3].

Xulosa qilib aytganda, Somoniylar davlati Markaziy Osiyo tarixida iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning yuksak bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq va shaharsozlik rivojlanib, mamlakat iqtisodiy qudrati mustahkamlangan. Buyuk Ipak yo'li orqali olib borilgan xalqaro savdo davlatning dunyo iqtisodiy aloqalaridagi mavqeini oshirgan. Ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi esa jamiyat taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan. Somoniylar davri bugungi kunda ham Markaziy Osiyo xalqlari tarixidagi eng muhim va yorqin davrlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sagdullayev A., Aminov B. O'zbekiston tarixi. – Toshkent: Universitet, 2021. – 456 b.
2. Ahmedov B. O'zbekiston tarixi manbalari. – Toshkent: Tafakkur, 2020. – 384 b.
3. Xasanov A. Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 412 b.